ВѢСТИ и ОЦѢНКИ.

Кукеритѣ.

Въ „Извѣстията на етнографическия музей въ София“, I. (1907) стр. 21. и сл. Д. Мариновъ е събралъ свѣдѣния за интересния български обичай, извѣстенъ подъ име „Кукери“ или „Кукови“. Г. Мариновъ не е искалъ да ни даде сравнително изслѣдване на тоя обичай върху широка етнографска основа, ами дава само материалъ за такова издиряне. Като отклонение отъ тая му прѣка цѣль трѣба да считаме напечатаното отъ него мнѣние на д-ра Басановичъ за етимологията на думата „Кукеръ“ и за произхода на обичая изобщо. Басановичъ е на мнѣние, че тpако-фригитѣ, които населявали М.-Азия и Балканския полуостровъ, сѫ били най-близко сродни съ литовцитѣ, които се прѣселили къмъ С. вслѣдствие на разни исторически събития, и че езикътъ на трако-фригитѣ живѣе въ пруско-литовскитѣ диалекти. Като приима това за вѣрно, Басановичъ мисли, че „Кукъ“ произхожда отъ името на литовското божество *Kaŭkas* и прѣдполага, че и тракитѣ сѫ почитали това божество и слѣдователно „Кукерътъ“ е тракийски обичай.

Ние мислимъ, че тая етимология не може да се приеме, и че изобщо мнѣнието на Басановичъ за близкото сродство на тракитѣ и литовцитѣ никакъ не е обосновано. Днесъ е вече установено, че трако-фригитѣ образуватъ самостоенъ членъ отъ фамилията на индоевропейскитѣ народи; ала ние нѣмаме възможность да установимъ, съ кой отъ индоевропейскитѣ диалекти тракийскиятъ езикъ стои въ по-близко отношение; не могатъ да се установятъ такива отношения и съ лито-славянитѣ; (Ср. *Hirt*, die Indogermanen, т. I. 130. и сл. и цитираната въ II. томъ литература). Слѣдвателно догадкитѣ на Басановичъ падатъ сами по себе си.

Обичаятъ да се правятъ кукери се срѣща въ България рѣдко; по всѣка вѣроятность — както справедливо прѣдполага Мариновъ — той е прѣнесенъ отъ тракийски прѣселенци; въ това ни убѣждаватъ подобнитѣ обичаи на гръцкото население въ Виза и околностьта, които не сѫ взети прѣдъ видъ отъ Маринова. Поради голѣмата имъ важность за разбирането на нашия обичай, ще съобщимъ на кѫсо описанието на гръцкия обичай отъ *R. M. Dawkins*, което намираме въ английския Journal of Hellen. Studies, т. XXVI (1906) стр. 191 сл. подъ надсловъ: The modern carnival in Thrace and the cult of Dionysos.*) Първъ далъ

*) Изъ материалитѣ ми, събрани въ нѣмския археологически институтъ въ Римъ; тоя журналъ не се получава въ тукашнитѣ библиотеки.

свѣдѣния за тоя карнавалъ *Vizyenos* въ Θρᾳκικὴ Ἐπετηρίς, ἐτήσιον δημοσίευμα τῆς ἐν Ἀθήναις Θρᾳκικῆς Ἀδελφότητος (Атина 1897); самъ *Dawkins* посѣтилъ Виза и провѣрилъ тия свѣдѣния на мѣстото.

Въ околнитѣ села празникътъ ставалъ на сирни понедѣлникъ; Визиеносъ описва като примѣръ праздника въ село Hagios Georgios (Евренли).

Участницитѣ въ маскарадата сѫ слѣднитѣ: 1) двама, тъй наречени καλόγεροι, които играятъ главна роль; тѣ носятъ на главата си единъ накитъ, направенъ отъ цѣла козя[1]) кожа безъ роговетѣ; тя е напълнена съ слама, та се издига надъ главата около 0·3 м. и повече и на края е украсена съ червена лента. Кожата покрива и лицето като маска, за очитѣ и устата сѫ изрѣзани дупки. По кръста имъ сѫ окачени 3—4 звънци, рѫцѣтѣ имъ сѫ почернени. Рамената имъ сѫ натъпкани съ слама, за да ги пази отъ ударитѣ, които получавали. На рамената си носѣли и сърнешка кожа, а върху краката кози кожи. Единъ отъ „калогеритѣ" носѣлъ дървенъ мѫжки членъ (φάλλος) а другиятъ — наподобенъ лѫкъ, съ който не пуща стрѣли, а пръска само пепелъ или прахъ, който е поставенъ въ кравешки рогъ, закрѣпенъ на лѫка. Споредъ Визиеносъ носачътъ на лѫка е главното лице, другиятъ калогеръ играе второстепенна роля; Dawkins не забѣлѣжилъ тая разлика, но приима за вѣроятно мнѣнието на Визиеносъ; трѣба да се забѣлѣжи, че въ края на играта носачътъ на лѫка застрѣлва другаря си.

2. Двѣ момчета облѣчени като момичета (наричани κορίτσια, νύφες), съ бѣлъ фустанъ и прѣстилка, съ едно отворено отпрѣдъ елече, забрадени съ кърпи; друга кърпа виси отзадъ и подъ нея се подава черна висулка, направена отъ върви, та наподобява хубаво изплетена коса. Тѣ играятъ и биятъ съ кръпчета, въ които сѫ навързани куршуми.

Въ горѣпоменатото село „калогеритѣ" трѣба да бѫдатъ женени, а момчетата (т. е. κορίτσια) неженени.

3. Тъй наречената *Бабо* (стара жена), която обаче не се срѣща на всички мѣста. Тя е мѫжъ, облѣченъ като стара жена; въ рѫка носи кошница, въ която има нѣколко кѫса дърва, увити въ парцали, та прѣдставятъ ужъ дѣте (λικνίτης); тя е χαψόμανα (дойка) на това дѣте, което е 7-мѣсечно, родено въ законенъ бракъ отъ баща, чието име тя не познава. Изглежда, че истинското значение на Бабо е неомѫжена майка. Въ тия мѣста се употрѣбя още думата λίκνι, което значи люлка (бешикъ), направена отъ дърво въ форма на нощви; отъ тамъ — името на дѣтето Λικνίτης.

4. Тъй наречениті κατσίβελοι или цигани; споредъ Визиеносъ тѣ били 3—4 мѫже, Dawkins видѣлъ само двама: κατσίβελος и κατσίβελα; тѣ носѣли тоеги, лицето и рѫцѣтѣ имъ били почернени; кацивелътъ носѣлъ обикновено облѣкло, а жената му била съ фустанъ, съ кърпа на главата и съ малка фалшива коса. Dawkins казва, че въ Виза кошницата съ дѣтето била носена отъ кацивелата, която значи е взела отчасти ролята на Бабо.

---

[1]) Могла да бѫде и кожа отъ лисица или вълкъ.

5. Полицейски, двама-трима младежи, въоржжени съ мечове и камшици, съ фесове увити съ бродирани кърпи; единътъ носѣлъ и верига, за да лови съ нея. Тѣ се наричали ζανταρμάδες (жандарми). Процесията се придружавала и отъ гайдарь.

Маскарадата е готова още сутриньта; тя тръгва изъ селото отъ кжща на кжща, за да проси хлѣбъ, яйца, пари и пр. Най-напрѣдъ вървятъ двамата καλόγεροι, като тропатъ по вратитѣ съ лжка и фалоса, слѣдъ което играятъ хоро заедно съ „момичетата", додѣто стопанката на кжщата изнесе приноса си. Кацивелитѣ могатъ да задигнатъ, що имъ се попадне и го повръщатъ на стопанитѣ срѣщу откупъ; „момичетата" взиматъ дѣца и по нѣкога улавятъ и мжжъ съ кърпитѣ си. Освѣнъ това, прѣдъ всѣка кжща се извърша върху купъ слама една мръсна пантомима между кацивела и съпругата му.

Слѣдъ обѣдъ всички, и мжже и жени, се събиратъ на площада прѣдъ църквата. Най-напрѣдъ маскитѣ играятъ хоро, жандармитѣ размахватъ мечоветѣ; слѣдъ това „калогеритѣ" се оттеглятъ, а пъкъ циганитѣ-ковачи сѣдатъ единъ срѣщу другъ; кацивелътъ удря на земята съ камъкъ, а кацивелата повдига фустана си нагорѣ и надолу; това се схваща като изковаване на палешникъ, фустанътъ на кацивелата е духалото. Споредъ Визиеносъ въ тоя моментъ дѣтето почва да нараства, и Бабо казва, че не се побира вече въ кошницата (τὸ μωρὸ δὲν χωρεῖ πλέον εἰς τὸ καλάθι); то иска да ѣде и да пие, а сжщо иска и жена. Слѣдъ това първия калогеръ прѣслѣдва едно отъ момичетата и помежду имъ става мнимъ бракъ, при което се пародира гръцкия ритъ да се турятъ вѣнци на булката и момъка; втория „калогеръ" изпълнява ролята на кума. *Dawkins* казва, че не видѣлъ подобно нѣщо, но приима извѣстията на Визиеносъ за достовѣрни. Той видѣлъ само, че първия калогеръ шъталъ на около, или изправялъ фалоса на земята и сѣдалъ на него; между това другарьтъ му полека се приближавалъ задъ него и най-послѣ го застрѣлвалъ съ лжка, та падалъ на земята като мъртавъ. Убиецътъ, като се увѣрявалъ, че дѣйствително е умрѣлъ, теглилъ една линия около падналия, като че ли да означи мѣстото за гроба му. Слѣдъ това се прѣструва, че дере мрътвото тѣло съ нѣкакво шило или дървенъ ножъ. Dawkins отбѣлѣзва и това, че задникътъ на падналия калогеръ билъ натъпканъ, навѣрно за да се пази отъ ударитѣ. Додѣто той лежи, едно отъ момичетата се хвърля върху му и го оплаква като съпруга. Слѣдъ оплакването умрѣлиятъ оживѣва и става.

Слѣдъ това кацивелътъ и кацивелата повтарятъ коването на палешника, като употрѣбятъ сега истински палешникъ. Въ врѣме на играта кацивелътъ яздѣлъ и на магаре, но сега това било изоставено поради лошото врѣме. Dawkins видѣлъ, че инструментитѣ, които употрѣбяли при играта, били хвърляни на горѣ съ думитѣ „и до година" (καὶ τοῦ χρόνου).

Слѣдъ изковаването на палешника донася се единъ истински плугъ и играта прѣстава; впрѣгатъ се въ него момичетата и го влѣчатъ два пжти около площада въ посока отъ З. къмъ И.; единътъ отъ калогеритѣ води плуга, а другия върви задъ него; единъ мжжъ върви отзадъ и

хвърля сѣме отъ кошница. Слѣдъ това се впрѣгатъ каци̇велътъ и кацивелата и правятъ третя обиколка.

Вечерьта се изида събраното прѣзъ деня и празникътъ се свърша.[1])

Ние виждаме ясно, че българскиятъ обичай съставя само часть отъ много по-съдържателния грѣцки обичай, който, както ще видимъ подолу, напомнюва античния дионисовъ култъ. Най-близко до грѣцкия обичай стои кукеровия празникъ въ Малко-Търновско.[2]) Играта на кукеритѣ е съблазнителна и безсрамна — казва Шивачевъ; — пѣснитѣ, отправени къмъ кукера, сѫ пълни съ безсрамни и неприлични думи; това ни напомня мрьсната пантомина въ грѣцкия обичай. За съжаление е, че Шивачевъ не съобщава пѣснитѣ и обращенията къмъ кукера. Останалитѣ сходни чърти между двата обичая личатъ много ясно.

Подобенъ е и кукеровъ день въ с. Курия (Лозенградско);[3]) обаче въ него е вмъкнатъ новъ елементъ: да се отгатава бѫдещето плодородие и щастие съ погача, въ която има стара пара, и съ търкаляне на крината.

Казахме вече, че въ тия обичаи намираме прѣживѣлици отъ стария дионисовъ култъ: на тѣхъ е обърналъ внимание още Визиеносъ; интересни бѣлѣжки по тоя въпросъ дава и Dawkins като привежда и други паралери. Така напр. дѣтето се носи въ λίκνι; това ни напомнюва употрѣбата на λίκνον въ култа на Диониса: въ днешния обичай Бабо е заела мѣстото на нимфитѣ, които отхранватъ Диониса: прѣждеврѣменното му раждане отъ Семела и единъ мистериозенъ баща ни обяснява думитѣ на Бабо, че дѣтето е 7-мѣсечно. Бракътъ на калогера съ едно отъ момичетата ни напомнюва свещения бракъ на Диониса съ жената на архонта-царя въ Βουκόλειον въ Атина; и въ днешния обичай намѣрваме Фалоса, който играе голѣма роль въ античнитѣ дионисии: не липсува и смъртьта и възкръсването на Диониса (= главния калогеръ): кацивелитѣ най-послѣ отговарятъ на Титанитѣ.

Отъ горѣказаното е ясно, че обяснението и на нашитѣ обичаи трѣба да стане върху широка религиозно-историческа и етнографическа основа. Твърдѣнието на Маринова, че кукерътъ е тракийски обичай, не е още обосновано и мѫчно би могло да се обоснове: доказано е наистина, че Дионисъ е тракийски богъ и че гърцитѣ сѫ го заели отъ тракитѣ; но малко сѫ елементитѣ въ неговия култъ, за които можемъ да кажемъ съ сигурность, че сѫ чисто тракийски. Така напр. Дионисъ се нарича често бикообразенъ; това навѣрно почива на тракийското вѣрване; понеже почитателитѣ на бога въ екстазата се идентифициратъ съ самия богъ, то приематъ тоже животинска форма; отъ тукъ можемъ да си обяснимъ животинскитѣ маски на участницитѣ въ маскарадата. Обаче не трѣба да се изпуща изпрѣдъ видъ, че възприетиятъ отъ гърцитѣ тракийски култъ на Диониса е билъ прѣобразуванъ отъ тѣхъ и може би е билъ смѣсенъ и съ други чужди елементи,[4]) та е мѫчно да се отдѣлятъ чисто тракийскитѣ елементи. Щомъ е така, прибързано е да се твърди, че „кукеритѣ"

---

[1]) Dawkins съобщава и други интересни паралели къмъ тоя обичай.

[2]) Описанъ отъ Шивачева въ Мсб. IV. 273.

[3]) Описанъ въ Мсб. т. 16—17, Материали стр. 10.

[4]) в. *P. Foucart*, le culte de Dionysos en Attique. Paris, 1904.

е тракийски обичай. Послѣ трѣбва да забѣлѣжимъ, че на нѣкои мѣста у насъ, напр. въ Арапово (Карловско)[1]) ходятъ маски, тъй наречени *старци*, които обаче не вършатъ горѣспоменатото оране и засѣване, което е най-важниятъ актъ на кукеритѣ въ други мѣста. Тия маски трѣба да се разгледатъ въ свръзка съ маскитѣ у други диви народи,[2]) които вече сѫ отчасти проучени.

Заслужва да се отбѣлѣжи и общата употрѣба на звънци въ тия обичаи; и на това обстоятелство е обърнато внимание и е показано, че на звука на звънцитѣ се приписватъ профилактични свойства.[3])

Г. И. Кацаровъ.

Къмъ историята на Самоковската печатница.

Въ статията си „Даскалъ Николай Карастояновичъ и неговата печатница"[4]) ние посочихме, че прѣзъ 1836 г. бѣ вече узрѣла идеята у о. Неофита Рилски за отварянето на една печатница въ България. За осѫществяването на тая идея той поиска да се възползува отъ печатницата на Н. Карастояновича, която се намираше вече въ Самоковъ, но не можеше да почне работата поради историята съ „будимскитѣ писмена", която породи такъвъ голѣмъ шумъ[5]) и попрѣчи на притежателя имъ да се сдобие съ дозволение свободно да работи. Наскоро слѣдъ като се разясни тая история и хвърлената върху К-ча клевета биде показана като несправедлива, о. Неофитъ написа К-чу второ писмо отъ 29. XII. 1836 г. Въ това писмо, както посочихме, о. Неофитъ, като го насърчава да се не отчайва отъ причиненитѣ нему неприятности съ „буквитѣ", въ отговоръ на запитването отъ страна на К-ча, какъвъ съвѣтъ ще му даде за купенитѣ букви, задава му отъ своя страна нѣколко въпроса, въ които ясно личатъ кроежитѣ на о. Неофита за откриването на печатница въ България. Тукъ о. Неофитъ, като пита К-ча, дали той, когато намислилъ да си набави печатница и нужнитѣ потрѣби къмъ нея, се допиталъ съ „нѣкого разумна и вѣжда мужа, или просто безъ всяко допитанїе" е направилъ това, и ималъ ли е дозволение отъ властьта да работи съ печатницата, или не, — по косвенъ начинъ се старае да узнае, дали той, К-чъ, достатъчно е подготвенъ и запознатъ съ печатарското дѣло, и изобщо би ли той могълъ да почне и да покара работата, ако би се намѣрилъ нѣкой да го поддържи и снабди съ нужнитѣ срѣдства — отъ една страна, а отъ друга — ако нѣма за сега дозволение да работи свободно, ималъ ли е нѣкой способъ да изпроси позволение, отдѣто е потрѣбно. „Тия въпросы ми разрѣшете и не отчаявайтеся, защото

---

[1]) з. Мсб. 16—17, Материали, стр. 9.

[2]) в. *R. Andree* Ethnograph. Parallelen II, стр. 107. в. *Schurtz,* Urgeschichte der Kultur, p. 116 сл. 503 сл.

[3]) з. *Cook*, въ Journal of Hell. Studies, XXII, стр. 5.

[4]) Вж. П. С. кн. LXVI стр. 623—661.

[5]) Пакъ тамъ, стр. 627--633.